

ci önemli eseridir. *The Caliphate*, Cemil Muallâ tarafından *el-İlîlâfe* adıyla Arapça'ya tercüme edilmiştir (Dimaşk 1950). 3. *The Islamic Faith* (London 1928). 4. *Bâbü zikri'l-Mu'tezile min Kitâbi'l-Münye ve'l-emel* (Haydarâbâd 1316). İbnü'l-Murtazâ'nın *el-Münye ve'l-emel* adlı eserinin Mu'tezile ile ilgili kısmının neşridir. Bunlar dışında çeşitli ilim adamlarının makalelerini toplamak suretiyle meydana getirilen iki eserin de yayıncılığını yapmıştır. Bunların ilki Prof. E. G. Browne'un altmışıncı doğum yılı dönümü armağanı kitabı *A volume of Oriental Studies presented to Edward G. Browne, on his 60th Birthday - 7 February 1922* (Cambridge 1922), diğeri ise hayatının son yıllarında derlediği, içinde İslâm medeniyetine dair çeşitli yazılar bulunan *The Legacy of Islam* adlı eseridir. Ancak ikinci kitap onun ölümü üzerine A. Guillaume tarafından tamamlanarak yayımlanabilmiştir (Oxford 1931; London 1952). Abdülmecid Selik tarafından Urduca'ya (*Mitrâşe İslâm*, Lahor 1960), Mustafa Alem tarafından Farsça'ya (*Mitrâş-ı İslâm*, Tahran 1946) çevrilen bu eserin Arapça, Fransızca ve İspanyolca tercümeleri de yapılmıştır.

Arnold, İslâm sanatları hakkında da bazı eserler bırakmıştır. 1. *Survivals of Sasanian and Manichaeon Art in Persian Painting* (Oxford 1924). 2. *Painting in Islam, A Study of the Place of Pictorial Art in Muslim Culture* (Oxford 1928; New York 1965). Bu eser İslâm resim sanatı hakkında en iyi rehber kitap olarak kabul edilir. 3. *The Islamic Book* (London 1929). Eseri Alman A. Grohmann ile birlikte yayımlamıştır. 4. *The Old and New Testaments in Muslim Religious Art* (London 1932). 1928'de İngiliz Akademisi'nde verdiği bir dizi konferanstan oluşmuştur. 5. *Bihzâd and his Paintings in the Zafarnâmah Manuscript* (London 1930). İran resim sanatı hakkında kaleme aldığı bir eserdir. Bunlar dışında, A. U. Pope'un başkanlığında yayımlanan *A Survey of Persian Art*'ın (Oxford 1939) III. cildindeki resim ve kitap resimleri (minyatür) bölümünün "The Origins" kısmı (s. 1809-1819) ile aynı ciltte ve aynı bölümde "The Influence of Poetry and Theology on Painting" kısmı (s. 1904-1910) Sir Arnold'un imzasını taşımaktadır. Ayrıca Hindistan'daki Moğol devri sanatıyla da uğraşan Arnold'un, L. Binyon ile *Court Painters of the Grand Moguls* (London 1922) adlı kitabı ve yine aynı yıl

Journal of the Royal Society of Arts'da da "Indian Paintings and Muhammedan Culture" adlı makalesi yayımlanmıştır. Arnold'un bunlardan başka çeşitli ilmî dergilerde pek çok makalesi bulunmaktadır. Ölümünden sonra *The Preaching of Islam - A History of the Propagation of the Muslim Faith* üçüncü defa basıldığı gibi (London 1935), yine aynı tarihlerde *The Library of A. Chester Beatty, a Catalogue of the Indian Miniatures* de yayımlanmıştır (London 1936). J. V. S. Wilkinson ile birlikte hazırladığı *Chronicle of Akbar the great: a Description of the Akbar-nama Illustrated by the Court Painters* başlıklı eseri ise 1937'de Oxford'da basılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

The Dictionary of National Biography, Oxford 1961, II, 12; Muhammed Abdülfettâh Uleyyân, *Edvâ' ale'l-istişrâk*, Küveyt 1400/1980, s. 81-85; I. Stchoukine, "Un historien de l'art Musulman", *Revue des arts asiatiques*, VI, Paris 1930, s. 188-190; A. Stein, "Thomas Walker Arnold 1864-1930", *Proceedings of the British Academy*, sy. 16, London 1930, s. 439-470; "Sir Thomas Arnold", *MW*, XXI/1 (1931), s. 82-83; B. W. Robinson, "Arnold, Sir Thomas Walker", *Elr.*, II, 517-518; Âzertâş Âzernûş, "Ernold", *DMBİ*, I, 298-301.

SEMAVİ EYİCE

ARPA

Eskiden kullanılan
bir ölçü birimi.

Genellikle ağırlık ölçülerinin tesbitinde standart bir birim olarak kullanılan arpa tanesi aynı zamanda uzunluk ölçü birimi olarak da kabul edilmiş, yan yana getirilmiş orta büyüklükte altı arpa tanesi bir parmak sayılmıştır.

Gerek tarih gerekse fıkıh kaynakları dirhem, dinar ve miskal ağırlıklarının arpa, buğday ve hardal gibi hububat tanelerinin ağırlıkları esas alınarak tesbit edildiğini kaydetmektedir. Belâzürî, bu şekilde ağırlık tesbitinin İslâm öncesi devirlere kadar uzandığını nakletmektedir.

Yaygın olarak herkes tarafından kullanılabilen standart ölçü aletlerinin bulunmadığı eski dönemlerde fakihler dirhem, dinar ve miskalin ağırlıklarının tesbitinde kullanılan arpa taneleri için bazı ölçüler koyarak yanılma payını asgariye indirmek istemişlerdir. Buna göre değerli madenlerin ağırlıklarını tesbit için kullanılacak arpalar orta büyüklükte, ka-

buksuz, iki ucu kesilmiş olmalıdır. Fakihlerin gösterdikleri bu titizliğe rağmen hububatla yapılan ağırlık tesbitlerinde farklı rakamlar ortaya çıkmıştır. Meselâ İbnü'l-Hümâm, Secâvendî'nin *İkismetü't-terikât* adlı eserine dayanarak 1 Hicaz dinarının (bu aynı zamanda bir miskale eşittir) 20 kırat, 1 kıratın beş arpa ve sonuç olarak 1 dinarın 100 arpa ağırlığında olduğunu belirtmektedir. Buna göre 1 şer'î dirhem Hanefîler'e göre yetmiş arpa ağırlığında olmaktadır. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlerine göre ise 1 miskal (dinar) yetmiş iki, 1 şer'î dirhem de 50 $\frac{2}{5}$ arpa tanesi ağırlığındadır.

Arpa taneleri ile dinar ve dirhem ağırlıklarının tesbitinde mezhepler arasında görülen bu farklılık, aynı mezhebin önceliği ve sonraki fakihleri arasında da görülmektedir. Meselâ yukarıda Hanefîler'e ait şer'î dirhem ile ilgili verilen rakam öncekilere aittir. Sonrakilere göre ise bir miskal doksan altı arpa ağırlığındadır. Değerli maden ağırlıklarının arpa ile tesbitinde görülen bu farklılık, arpanın yettiği toprağın nemli ve kurak oluşuna bağlı olarak değişik ağırlıkta bulunmasından kaynaklanmış olmalıdır. Bundan dolayı fakihler tarafından kullanılan orta büyüklükteki bir arpanın gram cinsinden tek ve değişmez ağırlığını tesbit etmek oldukça güçtür. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlere göre 1 miskal (dinar) yetmiş iki arpa ağırlığındadır. 1 miskal 4,25 gr. olduğuna göre bir arpa 4,25: 72 = 0,059 gramdır. Hanefî fakihlere göre ise 1 miskal 100 arpa ağırlığındadır. Buna göre bir arpa 4,25: 100 = 0,0425 gr. olmaktadır.

Fıkıh kitaplarında bir ağırlık birimi olarak arpanın üs ve as katları da verilmektedir. Bu bilgilere göre arpanın üs katları habbe, tasûc, dânek ve dinar olmaktadır. As katları ise hardal, fels, fetile, nakire, kıtmîre ve zerredir.

Secâvendî'nin *İkismetü't-terikât*'ına dayanarak bu bilgileri veren İbnü'l-Hümâm, en küçük ölçü birimi olarak zerrenin gösterilmesini tenkit eder ve zerrenin bilinmeyen bir kemiyet olduğunu, var olan bir şeyin ağırlığını ölçmede kullanılamayacağını, âlimlerin değerli madenlerin ağırlıklarının tesbitinde Hicazlılar'ın hesaplamalarını esas aldıklarını, burada ise en küçük ölçü biriminin arpa tanesi olduğunu, ancak arpa taneleri farklı ağırlıkta olduklarından bir derece daha ileri giderek hesabın hardal tanesine dayandırılmasının daha uygun olacağını belirtir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fûtûh* (Rîdvân), s. 452-453; İbn Haldûn, *Mukaddime* (trc. Zakir Kadîrî Ugan), İstanbul 1968, II, 17, 21; İbnü'l-Hümâm, *Fet-hu'l-kadîr*, Kahire 1389/1970, II, 211-213; *Tecrid Tercemesi*, IV, 50-54; Dâmâd Efendi, *Mecma'u'l-enhûr ft şerhi Mülteka'l-ebhûr*, İstanbul 1328 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâ-si'l-Arabî), s. 205; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, II, 366; "Arpa", *İA*, I, 592; H. Bowen, "Arpa", *EI²* (İng.), I, 658.

MEHMET ERKAL

ARPA EMİNİ

Osmanlılar'da
saray ahırlarının ve ordunun
ihtiyacı olan arpayı temin etmekle
görevli saray memuru.

Kaynaklarda emîn-i şâir ve emîn-i cev olarak da geçer. Saraya bağlı dört eminlikten biri olan (diğerleri Sehremaneti, Matbah-ı Âmire ve Darphâne Emaneti) Arpa Eminliği'nin hangi tarihte teşkil edildiği bilinmemektedir. Bununla beraber XVI. yüzyıldan itibaren kaynaklarda adına rastlanması, daha önceki tarihlerde de mevcut olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Nitekim 29 Zilkade 981 (22 Mart 1574) tarihli bir kayıttan bu görevin sipahi oğlanları kâtibi Mustafa Çelebi'ye verildiği görülmektedir (BA, MD, XXV, 87/973).

Arpa emininin arpacı, arpa kâtibi, rûznâmecî gibi yardımcıları bulunmaktaydı. Bunlardan arpacıların sayısının XVI. yüzyıl sonlarında 200 kadar olduğu bilinmektedir.

Dîvân-ı Hümâyûn hâcegân*ından olan arpa emininin belli görev ve sorumlulukları vardı. Meselâ her yıl ilkbaharda İstabl-ı Âmire atlarının çayıra çıkarıldıkları gün Kâğıthane'deki İmrahor Köşkü'nde padişaha yemek vermek, asâkir-i hâssa, mansûre ve İstabl-ı Âmire'ye gerekli arpayı temin etmek (Abdurrahman Vefik, I, 180), barış zamanlarında sarayın ve elçilerin, ayrıca İstanbul'a gelen beylerbeyi, sancak beyi vb. kimselelerin hayvanlarına yem temin etmek gibi görevleri yerine getiriyordu. Sefer sırasındaki görevleri ise daha ağırdı.

Arpa emininin yapacağı harcamalar için gerekli para hazineden karşılanır ve bu paraya arpa-bahâ denirdi. Aynı şekilde arpa, saman, bahâriyye, kaşımıyye* ve diğer mühimmat mübâyaa ve harcamaları için hazine masraflarına karşılık bazı mukâtaa*ların gelirinin tahsisini de talep edebilirdi. Nitekim 1648'de arpa emininin Dîvân-ı Hümâyûn'a verdiği

bir arz*da çayır masraflarını karşılamak üzere Bilecik mukâtaası gelirinin tahsis edilmesini (TSMA, E 10131/5), diğer bir arzda ise İstabl-ı Âmire için gerekli olan arpanın bedeline karşılık 10.000 kuruş verilmesini istediği görülmektedir (TSMA, E 8204). 1809 ve 1814 yıllarında da Hâzîne-i Âmire'nin gelir ve giderleri içerisinde Arpa Emaneti tahsisatı 310.000 kuruş olarak tahakkuk etmiştir.

Arpa emini görevini ihmal ettiği takdirde ağır şekilde cezalandırılırdı. Nitekim esnafa ödenmesi gereken para konusunda kusurlu bulunan Arpa emini Şâbanzâde Mustafa Efendi vezîriâzamın emriyle Dîvân-ı Hümâyûn'da değnek ile dövülerek cezalandırılmıştır (Râşid, II, 583).

Arpa Eminliği XIX. yüzyılda Zahire Nezâreti ile birleştirilmiştir. Bugün İstanbul'da bu adla anılan iki mescid ve birkaç sokak bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. D 6324, 9897; E 8204, 10131/5; BA, MD, XXV, 87/973; Râşid, *Târih*, II, 583; Çeşmizâde, *Târih* (nşr. Bekir Kütükoğlu), İstanbul 1959, s. 20, 42, 80; Vâsîf, *Târih* (İlgürel), s. 132, 185, 192, 282, 352; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, İstanbul 1328-30, I, 180; Uzunçarşılı, *Merkez - Bahriye*, s. 68-69, 346-354; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişme Dönemi*, İstanbul 1986, s. 124, 238, 334; TA, III, 387; R. Ekrem Koçu, "Arpa Eminî", *İst.A*, II, 1053-1055.

MEHMET İPŞİRLİ

ARPALIK

Osmanlılar'da
devlet memurlarına hizmette
bulundukları sürece maaşlarına ilâveten,
görevden ayrıldıktan sonra ise
bir nevi emekli maaşı olarak
tahsis edilen gelir için
kullanılan terim.

Arpalık başlangıçta arpa ile ilgili yani bir kısım devlet büyüğünün ve atlarla savaşa katılan kuvvetlerin hayvanlarına verilen arpa parasını ifade eden bir kelime iken sonradan aynı veya nakdî tahsisatı belirten bir terim haline gelmiştir. Arpalığın Osmanlı Devleti'nde ne zaman verilmeye başlandığı ve buna benzer bir tahsisatın daha önce hangi devletlerde görüldüğü kesin olarak bilinmemektedir. İslâm tarihinde askerî ve sivil hizmetlilere maaş olarak ve maaş yerine geçmiş üzere verilen aynı yahut nakdî tahsisata tu'me, atıyye, iktâ, nân-pâre, suyurgal, tıyâl, incü, dirlik, timar, zeâmet, iltizâm, ulûfe, yevmiye ve maaş gibi adlar verilmiştir. Hz. Ömer devrin-

den itibaren memurlara atıyyelerine ilâveten bazı ek gelirler sağlandığı da anlaşılmaktadır. Meselâ Humus Valisi İyâz b. Ganm'e günde bir dinar atıyyesinden fazla olarak bir müd buğday ve ayrıca bir koyun, Kûfe askerî valisi Ammâr'a da atıyyeden başka günde bir müd buğday tahsis edilmişti.

Osmanlılar'da arpalık adıyla bazı devlet memurlarına tahsis edilen ilâve gelirin ne zaman verilmeye başlandığı da kesin olarak bilinmemekle beraber bu terime XVI. yüzyıl kaynaklarında rastlanmaktadır. Ulemâya arpalık tahsisine ait örneklerin bu yüzyılın başlarında görülmeye rağmen uygulamanın daha önce de mevcut olması muhtemeldir. XVI. yüzyıl başlarında timar* tabirinin aynı mânâyı ifade etmek üzere kullanıldığına dair kayıtlara rastlamak mümkündür. Meselâ Kanûnî'nin hocası Hayreddin Efendi'ye bazı köyler "bervech-i arpalık" timar olarak verilmiştir. Ayrıca mülk* ve dirlik* tabirleri de aynı maksatla kullanılmış olmalıdır. Çünkü timar aynı zamanda hânedan mensuplarına, dervişlere, emekli veya mâzul ilmiye mensuplarına, merkezdeki büyük küçük bazı memurlara da verilebilmekteydi. Aynı şekilde ilk Osmanlı padişahlarının devletin teşkilâtlanmasına hizmet eden askerî ve mülkî erkân ile ilmiye sınıfı mensuplarına geniş muafiyetlerle temlik*ler verdikleri de bilinmektedir.

Adından da anlaşılacağı gibi arpalık başlangıçta daha çok seyfiye ricâlî*ne tahsis edilmişti. Bir mühimme* kaydına göre, 1550'lerde saray çavuşlarının yevmiyelerinden başka arpalıkları da vardı (BA, MD, II, 42). Bununla beraber arpalık sadece at beslemek durumunda olanlara has bir ek gelir olarak kalmadı. Zamanla, Kanûnî'nin vezîriâzamı İbrâhim Paşa'nın da belirttiği gibi, mücerret bir tabir haline geldi (Hoca Sâdeddin, II, 564). XVI. yüzyılda arpalık, seyfiye ve ilmiye mensuplarına yevmiyelerine ilâve olarak verildiği gibi emeklilik halinde de tahsis edilmekte idi. Rumeli kazaskeri Zeyrekzâde Mehmed'e, 1518'de emekli olduktan sonra Muradiye vakfından Kırklareli (Kırkkilise) kazası arpalık olarak verilmişti (Mecdî, s. 323). Aynı şekilde 1509'da yevmî 40 akçe ile emekli olan Mehmed Çelebi b. Sinan Paşa'ya ayrıca yevmî 20 akçe ile birlikte Silivri kazası da tahsis edilmişti (a.g.e., s. 215).

İlmiye mensuplarına emekli olduklarında arpalık tayin edilmesine karşılık, XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar seyfi-